

תענית טו

משה שווערד

1. מאירי על תענית דף טו/א

סדר תעניות כיצד וכו' כונת הפרק לבאר לנו עניני [1] תעניות אחרונות של גשמים

2. הר"ן על הרי"ף מסכת תענית דף ו עמוד א

ויש שלמדו מדאמר רבי יהודה שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא ביובל ובר"ה ובשעת מלחמה דהנהו כ"ד ברכות לא על צרות גשמים בלבד נתקנו אלא על כל הצרות והיינו דאמרינן הכא ובשעת מלחמה כלומר והוא הדין לשאר צרות אלא דנקט שעת מלחמה לישנא דקרא דכתיב וכי תבאו מלחמה בארצכם ולא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בתענית גשמים דרבנן סברי שאומרים זכרונות ושופרות ור' יהודה סבר שאומרי' תחתייהן רעב כי יהיה בארץ וגו' [2] אבל מכל מקום הכל מודי' שעל כל הצרות עושין כסדר משנתינו וכן נראה עיקר:

3. שו"ע או"ח סימן תקעט

(א) בכל יום משבעה תעניות אחרונות של גשמים מתפללים על סדר זה: מוציאים את התיבה לרחובה של עיר...

4. הר"ן על הרי"ף מסכת תענית דף ה עמוד ב

אפר מקלה. אפר ממש ולא עפר ואפר סתם הוא עפר דכשם שאפר קרוי עפר דכתיב מעפר שרפת החטאת כך עפר קרוי אפר סתם והיינו דקתני אפר מקלה דהיינו אפר שרפה:

5. תוספות מסכת תענית דף טו עמוד ב

ונותנין אפר על גבי כו' - ואותו אפר הוי מעצם אדם שהרי הוא האפר הוי לזכרון העקידה ובעקידה היה עצמות.

6. קרן אורה על מסכת תענית דף טו/ב

תוס' בד"ה נותנין אפר כו' ואותו אפר הוי מעצם אדם וכן כתבו לקמן (ט"ז ע"א) בד"ה אפר מקלה ובדברי הרמב"ם ז"ל לא מצאתי מבואר כן וגם קשה קצת לשרוף עצמות אדם בשביל זה ואי בעינן אפר מעצמות יותר טוב לשרוף מעצמות איל זכר לאילו של יצחק ולא מצאתי כעת בשום פוסק חבר לדברי התוס' ז"ל בזה וצ"ע:

7. ילקוט ישעיהו

ד"ף ונותנין וכו' מעצם אדם וכו' ובעקידה היה עצמות. קשה לי, א"כ סגי בעצמות בהמה, שהרי בעקידה נקרב האיל, ולמה צריך עצם אדם. ובכלל צריך להבין מנין יקחו עצם אדם לשריפה, והרי צריך קבורה (עי' באריכות במל"מ פי"ד מהל' אבל, לענין מת עכו"ם). וראיתי במהר"י עמדין ז"ל שכתב מכוח קושיות אלו, שדברי התוס' זרים מאוד, עיי"ש. גם בפ"י עזין (על המשניות, להגה"ק ר' יצחק אייזיק מקאמאנא ז"ע) כתב: והוא אפר שריפה, ולא מעצמות אדם חלילה וחלילה, ודברי התוס' אינם מהתוס' אלא מאיזה תלמיד טועה, ע"כ.

וראיתי בספק חלק הלוי (י"ד סי' קכה), שכתב עפ"י דברי המל"מ (פי"ד הל' אבל): שאם נקבר ראשו ורובו מותר לשרוף את השאר. וממילא א"ש דברי התוס' שנותנין אפר וכו' מעצם אדם וכו', והיינו מאדם שנקבר ראשו ורובו, דאז מותר השאר בשריפה. אולם א"א להביא ראיה מתוס', דכבר כתב הנוב"י (מהדו"ת י"ד סי' רט) דבאבר מן החי אין מצות קבורה, רק כדי להינצל מהטומאה, וא"כ אפשר לפרש כוונת התוס' בעצם של אבר מן החי (וע"ע שם).

ובגמרא ברכות (ה, ב) איתא: שאמר ר"י דין גרמא דעשיראה ביר, ופירש רש"י: זה עצם של בן עשירי שמת לו (ע"ש). והקשו המפרשים: איך היה לו עצם, אחר שמחוייב בקבורה, ורבו שם הפירושים. ובמגיד תעלומה כתב בשם ספר תולדות אדם, שהגאון מהר"ז אמר, דהירושלמי קורא לסעודת הבראה "ביר", והיינו שצר ר' יוחנן בסודרו עצם מסעודת הבראה של הבן העשירי. וכן מביא שם המהר"ץ חיות. ועיין בריטב"א ברכות (שם). ולפי דברי המל"מ, דאם נקבר כבר ראשו ורובו מותר לשרוף השאר, ניחא כפשוטו. ועיין עוד מש"כ לקמן (טז, א בתוד"ה אפר מקלה).

8. שערים מצויינים בהלכה

(סי' שיא סק"ג) משמע, שגם מת שלם ליכא בזיון אם נשרף. וכבר תמה עליו בספר מנחת פתים (שם) ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' מה). ועוד הקשה בהגהות יעב"ץ לקמן (טז). דהלא בעקידת יצחק לא נשרף שום אדם, וע"כ כתב דאפר מקלה היינו אפר עצים. ונראה לי דמסתמא היה כתוב בתוס' מעצם א', ופירושו איל, שהרי אברהם אע"ה הקריב איל תחת יצחק, וטעו לכתוב אדם תחת איל. ועי' בשו"ע (סי' תקעט ס"א) ובמג"א (שם סק"ג).

ונתנין אפר ע"ג התיבה כו' אפר מקלה הן מביאין. כתבו התוס' דאותו אפר היה מן עצם אדם, שהרי הוא לזכרון העקידה שהיה עצמות. וכ"כ התוס' לקמן (טז. ד"ה אפר) ובהגהות יעב"ץ תמה מאד על דברי התוס' כאן, וכי ישרפו עצם אדם בשביל זה. אבל עי' בתוס' במס' חולין (קכב: ד"ה יכול) דמבואר דפחות מכזית מן המת אין צריך קבורה ומותר לשרפו. ובמג"א

9. ספר שבולי הלקט ענין תפילה סימן יח: דין שמונה עשרה ברכות על הסדר ודין שלש פסיעות.

...תנו רבנן מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו להם לישראל תפלה על הסדר ושמעיון מהכא שאם לא אמרן על הסדר לא יצא ותניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. **מצאתי אגדה מאי על הסדר זה** סדר עולם שכך מצינו י"ח ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו. כיון שבאו אנשי כנסת הגדולה כללום ותיקנום כסדרן **כשניצול אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מגן אברהם כשנעקד יצחק אבינו על גבי המזבח ונעשה דשן והי' אפרו מושלך על הר המוריה מיד הביא עליו הקב"ה טל והחיה אותו** לפיכך אמר דוד כטל חרמון שיורד על הררי ציון וגו' כטל שהחיה בו יצחק אבינו **מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים.**

10. רש"י מסכת תענית דף טו עמוד א

ובקבלה - שהנביא מצוה לישראל (עמדו בתפלה), והקשה תוספות מאן דהו: **מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם וגו' ולא קרי ליה דברי קבלה, ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה ופריק איהו: כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל - קרי ליה קבלה, ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא כי האי וירא האלהים שהוא כמספר והולך, דיליף מיניה אנג אורחיה מילתא - לא קרינן ליה קבלה.**

11. מהר"ץ חיות מסכת תענית דף טו עמוד א

רש"י ד"ה ובקבלה כ"מ שהנביא מצוה ומזהיר לישראל קרוי דברי קבלה. **נ"ב עי' חות יאיר סי' נ' שכ' דתלמיד טועה כתב זאת דהרי ראינו (נדה כ"ג ע"א חגיגה י"א ע"ב) קרא הש"ס דברי קבלה אף שאין ענין**

לתוכחה ומוסר. ועי' רש"י (חולין קל"ז ע"א) דמקרי דברי קבלה מפני שקבלו כל נבואה לפי צורך הדור והזמן והמעשה ע"ש ובמחזור וויטרי בפ"י לאבות מצאתי הטעם שנקרא דברי קבלה. מפני שכל הדינים הנלמדים מדברי נביאים כלם מקובלות מסיני. דבלא"ה הרי אין נביא רשאי לחדש דבר:

• ילקוט ישעיהו

וְזִיל רבינו בחיי (בפ"י אבות פ"א מ"א): משה קבל תורה מסיני, ולא חמשה חומשי תורה בלבד, אלא אפילו נביאים וכתובים קבלם משה בסיני, שלכך נקרא נ"ך דברי קבלה, על שם שהיו מקובלים ובאים מימות משה.

12. שערים מצויינים בהלכה

דף טו. משנה ובקבלה הוא אומר וקרעו לבבכם כו'. פרש"י שהנביא מצוה לישראל כו' כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה כו'. ובהגהות הגרע"א ציין לרש"י במס' חולין (קלו. ד"ה תורת משה) שכתב, דתורת משה קרויה תורה לפי שנתנה תורה לדורות, ושל נביאים לא קרי אלא קבלה, שקבלו ברוה"ק כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה. וכעין זה כתב רש"י במס' מגילה (כא: ד"ה ובנביא) דעיקר לימוד התורה הוא דוקא בתורה עצמה, ולא בנביאים שאין שם כ"כ דיני המצוות. וכ"כ הרמב"ם (מע"ה ק סופ"ב) תורת משה היא הלכה לדורות.

ועי' בתשו' חות יאיר (סי' ט דף ח) שכתב, שתלמיד טועה הגיה כן ברש"י כאן, שהרי הש"ס בכמה מקומות אומר דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, אע"פ שאינם תוכחה ומוסר. וכן בתשו' הלכות קטנות (ח"ב סי' קיב) כתב, שבתוך דברי רש"י כאן כתב איזה תלמיד מה נקרא קבלה כו', וזה

נסתר כו'. ובתשו' אמרי בינה למהר"ץ חיות (סי' ה) הוכיח בכמה ראיות שרש"י על מס' תענית אינו מרש"י, מפני שיש בו כמה סתירות מפירושו בשאר המסכתות, וכן הוכיח מרש"י כאן שסותר עצמו ממש"כ במס' חולין הנ"ל. וע"ע בהגה' מהר"ץ חיות כאן. ותמוה שהרי הבי"י (או"ח סי' תקעט) והפרישה (שם סק"ו) העתיקו דברי רש"י דהכא עי"ש.

13. ילקוט ישעיהו

לא נאמר וכו' ואת תעניתם. ומה שהוצרכו א"כ להתענות, הוא משום שאין הלב נכנע כל כך, אא"כ ע"י תענית, ועל ידו שב מקירות לבו. ואותה תשובה מועילה, והתענית הוא רק שיירי מצוה. (חת"ס דרוש לח' אלול ז"ך בו).

14. שערים מצויינים בהלכה

ואלו הן זכרונות ושופרות כו'. הקשה התוס' יו"ט הא אמרינן במס' ר"ה (לב.) כל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן, ותירץ דזה בא ללמד על ר"ה ויו"כ של יובל שהן בחודש השביעי ולא בשאר ימות השנה, ואין למדין מן הכללות כו'. והקשה הרש"ש הא כתבו התוס' במס' כתובות (ח. ד"ה שהכל) דהלשון כל לא שייך על בפחות משלשה, וליכא כאן רק ר"ה ויו"כ. ונראה לי דהכא דראש השנה כמה פעמים שני ימים, א"כ איכא שלשה. ועי' בשדי חמד (מערכת כ כלל לב) שהאריך להוכיח דמצינו לשון "כל" גם על שנים.

15. שפת אמת על תענית דף טו/א

שם במשנה זכרונות ושופרות בתוס' יו"ט הקשה מהא דתניא בר"ה (ל"ב.) דכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהם ות"י דתנאי נינהו ע"ש ואפשר דה"ט דר"י דחולק לפי שאין אומרים זכרונות אלא בר"ה כו' כדאי' לקמן (ט"ז ע"ב) היינו דס"ל דאין זכרונות בלא מלכיות...

16. ילקוט ישעיהו

והנה במשנה לא נזכר לר' יהודה איזה חתימה חותמין על ב' פסוקים אלו, משמע דעל פסוק רעב וגו' אומר זוכר הנשכחות, ועל פסוק אשר היה וגו' אומר שומע תרועה. והקשה בגבורות ארי: מה שייכות סיומי הברכות אל הפסוקים, ונשאר בצ"ע. ובהגהות שעל המאירי (מהגרא"ס ז"ל) כתב: דמדברי המאירי מוכח, דגם לר' יהודה אחר פסוקים אלו, אומר מי שענה וכו', א"כ יש להחתימה שייכות למי שענה, עכ"ל.

17. ילקוט ישעיהו

וז"ל המלאכת שלמה: יענה אתכם, כתוב בספר אבודרהם ז"ל, וז"ל: בסדר תפילות של תעניות דבחדושי רב"ש מקשה, האיך החזן מוציא עצמו מן הכלל, שהיה לו לומר יענה אותנו. ומתיר שאין לחוש בזה אלא בדברי שבת (ע"י בברכות מט, ב שהסוגיא מדבר מענין שבת, דהיינו ברהמ"ז, ועליה קאמר שמואל לעולם אל יוציא וכו'), שכשמציא עצמו מן הכלל, נראה ככופר, אבל בתפילה ותחנונים אין לחוש בזה, ויכול הוא להתפלל עליהם, וממילא הוא עמהם בצרתם ובישועתם, עכ"ל.

יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם. הלשון הוא קצת תמוה, דמשמע שמוציא עצמו מהכלל. באמרו: "אתכם" "צעקתכם". וראיתי בגליוני הש"ס, שכתב, דג"י הרי"ף היא: הוא יענה אותנו, וישמע בקול צעקתינו, וג"י זו מחוורתא טפי. עפ"י מה דאמרי' בברכות (מט, ב): לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל.

18. ריטב"א על תענית דף טו/א

עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן וכו' ואומר לפנייהם כ"ד ברכות י"ח של יום ויום ומוסיף עליהם עוד שש. ואקשינן בגמ' הני שש ז' הויין כדתנן על הז' הוא אומר, ופרקינן מאי שביעית ז' לארוכות לומר ש[ב]ברכת גואל ישראל מאריך וחשובה מכלל הברכות ומתריעים בה, אבל לפי שחומתין בה בכל יום לא חשיב תנא בתוספת אלא השש שהוא מוסיף לגמרי הם וחומתיהם, כדתניא בגואל ישראל מאריך ובחומתה הוא אומר מי שענה כו':

19. ריטב"א על תענית דף טו/א

וזה שחומתים בברכה ראשונה בגואל ישראל, שאלו עליה בירושלמי ולא יצחק הוא נגאל, כלומר שהרי ענין האריכות מי שענה לאברהם בהר המוריה והיה לו לחתום גואל יצחק, והשיבו מכיון שנגאל יצחק נגאלו כל ישראל:

20. ילקוט ישעיהו

גואל ישראל. [כתב הריטב"א: שאלו בירושלמי (פ"ב ה"ד) ולא יצחק הוא נגאל, כלומר, שהרי ענין האריכות מי שענה לאברהם בהר המוריה, והיה לו לחתום גואל יצחק (שיצחק נגאל מן העקידה). והשיבו: מכיון שנגאל יצחק נגאלו כל ישראל. ובספר לחם שמים מפרש כוונת הירושלמי: שיצחק נגאל בזכות ישראל שיצאו ממנו, ולולי זה לא היה ניצול, ע"ד שאמרו ביעקב אשר פדה את אברהם מכבשן האש, בזכותו, והיינו דלא חתמינן בגאולת יצחק.

21. ספר התודעה [ע' כד-כה]

זוכר את כל הנשכחות
אומרים בשם צדיק אחד שפירש מדה זו של הקב"ה "זוכר נשכחות", כמין חומר, וכך פירש:

מדתו של הקדוש ברוך הוא, שאת הנשכחות לאדם הוא זוכר, אבל הנזכרות לאדם אינו זוכר, כיצד:

הרי שעבר אדם עברה ושוכחה ולא שב עליה בתשובה — הקב"ה זוכרה ומביא את האדם בדין עליה.

עבר עברה וזוכרה תמיד כמו שאמר דוד "וחטאתי נגדי תמיד" — הקב"ה אינו זוכרה, שהרי אינה מן הנשכחות.

הרי שעשה אדם מצוה וזוכרה תמיד ומתגאה בה — הקב"ה אינו זוכרה, שהרי שונא ה' כל גבה לב.

עשה מצוה ושכחה והרי הוא בעיניו כאילו לא עשה כלום — הקב"ה זוכרה תמיד וטומנה אצלו ומשלם לעושה כגמולו הטוב.

22. חידושי הריטב"א מסכת תענית דף טו עמוד ב

גירסת רבינו אלפסי ז"ל וכן הוא במשניות מדוייקות ובספרים ישנים מעשה בימי רבי חלפתא בצפורי ובימי רבי חנינא בן תרדיון שעבר אחד לפני התיבה ואמר כל הברכות כולם וענו אחריו אמר, תקעו הכתנים תקעו מי שענה את אברהם אבינו כו' הריעו בני אהרן הריעו מי שענה את אבותינו, וכן בכל ברכה וברכה, וכשבא דבר לפני חכמים אמרו לא היו נוהגים כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית.

ובפירוש טעותם של ר' חלפתא ור' חנינא בן תרדיון נתחבטו הראשונים ז"ל, יש מרבותינו ז"ל בעלי התוספות שפירשו שטעותם שהיו תוקעים על סדר הברכות ואמרו חכמים שבגבולין אומרים הברכות בלא

התרעות, ומה שאמרו בראש השנה (כ"ו ב') שיש חצוצרות בגבולים בתעניות, זהו שתוקעין בחצוצרות אחר שמשלימין כל הכ"ד ברכות, וכן נראה דעת הרמב"ם

ז"ל שאין התרעות על סדר הברכות בגבולין אלא אחר שגמרו כל התפלה, ויש מסייעין פירוש זה לפי שבמשנתנו לא הזכירו שיש שום התרעה בסדר הברכות, **וזה אינו נכון כלל שהרי בברייתא פ' התרעות על סדר ברכות בגבולין ואחר כך פ' אותן שבמקדש, ולא חילקו ביניהם אלא בחותם הברכות ועניית אמן, כי בגבולין הם חותמים כדרכן ועונים אחריהם אמן, ובמקדש חותמים ברוך יי' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם גואל ישראל וכן בכלום ועונים אחריהם (במקומן)**

[במקום] אמן בשכמל"ו, ומה שלא הזכיר התנא במשנה תרועות על סדר ברכות, לפי שהתנא מקצר וסמך על מה ששנה בשילהי פרקא דלעיל שבאלו מתריעין ומאי דלא פריש במתני' פריש בברייתא.

ורש"י ז"ל דחק עצמו לומר כי טעותם היה שלא היו עונים אמן אחר כל ברכה, אלא שהיו אומרים בשכמל"ו כדרך שעושים במקדש, וגרסינן במשנתנו ולא ענו אחריו אמן, וזה אינו נכון חזא דבנוסחי

עתיקי וענו אחריו אמן גרסינן עד שבא רש"י ז"ל ומחק והגיה +א"ה, בגליון הכת"י כתוב כאן הערה מה"ר יעקב כולי הרב המגיה במשנה למלך, ועו"ק דהיל"ל לא היו עושים כן אלא בשערי מזרח דהא מקרא יליף שאין עונים אמן במקדש כדאיתא בגמרא, ולא ידעתי למה לא הקשה כן רבנו על רש"י כמו שהקשה בסמוך לפי אחרים. + **ועוד היאך אפשר לומר כי חכמים גדולים כר' חלפתא ור' חנינא בן תרדיון יטעו**

טעות גדולה כזו, כי אף על פי שהיו במקדש בימי התענית וראו שעשו כך לא היה להם לעשות כן בגבולים, שדבר ידוע הוא כי במקדש כל השנה היו נוהגים לעשות כן, כי לפי שאומרים את השם ככתבו יש להם לענות בשכמל"ו, **אבל בגבולין שאינו נאמר אלא בכינויו עונים אמן ואין**

הפרש בזה בין תעניות לשאר ימים.

ואחרים פירשו שטעותם היה כי כמו שראו במקדש שהיו תוקעין בשופר וחצוצרות בתעניות הנהיגו הם

כך בגבולין לתקוע בשופר וחצוצרות, וכשבא דבר לפני חכמים אמרו שאין זה אלא במקדש אבל בגבולין מקום שיש שופר אין חצוצרות ומקום שיש חצוצרות אין שופר, והפירוש הזה יותר נכון, ורבינו הגדול

כן כתב שטעו בשתים שלא ענו אמן ושטעו בשופר וחצוצרות כמו שראו במקדש, אבל עדיין אינו מחוור

+א"ה, בגליון הכת"י כתוב, דבריו תמוהים לע"ד דהא בפרק ראווה ב"ד מבואר בגמרא בהדיא כפי' אחרים וצ"ע, יעקב כולי. + כי היה להם לחכמים לומר אין עושים כן אלא בשערי מזרח דהא מקרא נפקא להו התם במסכת ר"ה (כ"ז א') דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי' לפני המלך יי' הוא דאיכא חצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא, וגם אינו נראה שיהו טועים בדרשא דהאי קרא ואמאי נקט לישנא לא היו נוהגים כן.

ולאחד מרבותי שמעתי אומר כי טעותם היתה בזה, כי במקדש לא היו אומרים בחתימת כל ברכה מז' ברכות מי שענה עד לאחר שאומר חותמה ברוך יי' אלהי ישראל כו' ועונים העם בשכמל"ו, וחזן הכנסת אומר תקעו ואומר ש"צ מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ותוקעין, וכן בכל ברכה וברכה, אבל בגבולים אין עושים כן אלא כסדר משנתנו, כי קודם חתימת כל ברכה אומר מי שענה וחותם בה ועונים אמן ואומר חזן הכנסת תקעו ותוקעים, כי סדר משנתנו בגבולים היא.

23. גבורת ארי מסכת תענית דף טו עמוד ב

תקעו הכהנים תקעו מי שענה כו'. הריעו בני אהרן הריעו. ואיני יודע למה בתקעו אמר הכהנים ובהריעו אמר

בני אהרן הוה ליה למימר בשתיהן חד לישנא או הכהנים או בני אהרן ובגמרא בברייתא נאמר בשניהן

בשוה ואולי מתני' לאו דוקא נקט הכי אלא דקמשמע לן דאין קפידא בדבר אלא באיזה לשון שיאמר או כהנים

או בני אהרן שפיר דמי ולא דוקא נקט גבי תקעו הכהנים וגבי הריעו בני אהרן. והקרוב בעיני דגירס' הספרים

משובשת דבין גבי תקעו ובין גבי הריעו גרסינן היה אומר שניהם בני אהרן הכהנים וקרא נמי כתיב גבי

תקיעה ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו'.

24. ילקוט ישעיהו

גמרא. ונותנין אפר וכו' ר"נ אומר אפר מקלה. פליגי בהא: דת"ק סובר דהטעם שנותנין אפר, הוא לומר, הרי אנו חשובין כאפר, א"כ אין נפ"מ אי אפר סתם שהוא עפר (כמו שפרש"י בע"א ד"ה אפר מקלה). או אפר מקלה. ור"נ סובר, דהטעם הוא לזכור עקידת יצחק, א"כ צריך דוקא אפר מקלה (וכה"ג פליגי ר' לוי ור"ח לקמן טז, א). ומתני' דידן דקאמר אפר מקלה אתיא כר"נ. | ובירושלמי (ת, ע"א) איתא: ונותנין אפר וכו' חד אמר כדי להזכיר זכותו של אברהם, וחורנה אמר כדי להזכיר זכותו של יצחק, מאן דאמר כדי להזכיר זכותו של אברהם, בין עפר ובין אפר (פי' או עפר או אפר, קרבן העדה), על שם ואנכי עפר ואפר (בראשית יח, כז), ומ"ד כדי להזכיר זכותו של יצחק, ובלבד אפר (ולא עפר).

25. קרן אורה על מסכת תענית דף טו/א

רש"י בד"ה אפר מקלה כו' ואפר מקלה גנאי יותר מעפר סתם. הא דאיצטריך להכי היינו משום דפליגי אמוראי לקמן (ט"ז ע"א) למה נותנין אפר וחד אמר לומר הרי אנו חשובין לפניך כאפר ולדידי' תיקשי למה תנן במתניתין אפר מקלה לזה כתב רש"י ז"ל דבאפר מקלה יש גנאי יותר וגם הוא מודה דלכתחילה נותנין אפר מקלה אלא דאם אין אפר מקלה נותנין עפר סתם. אבל למ"ד כדי להזכיר עקידת יצחק בעינן דווקא אפר מקלה ועיין בלה"מ (פ"ד מהל' תעניות ה"א) מש"כ בזה. וכן משמע מקרא דאברהם דאפר מגונה יותר מדאמר (בראשית י"ח, י"ז) ואנכי עפר ואפר. ונראה דעפר אמר על שפלות גופו כי הוא עפר מן האדמה ואפר הוא על שפלות הנפש, כי בערך אש העליונה היא נחשבת לאפר וכן אמרו ז"ל (ילקוט שמעוני תזריע רמז תקנ"א) אדם אפר דם מרה בשר בושא סרוחה רמה. וידוע כי שם אדם על צורת הנפש ובשר הוא שם הגוף ומפני זה זכה אברהם בשכר שני אלו לשני מצות עפר סוטה ואפר חטאת, אפר חטאת לטהר טומאות הנפש כמו שנאמר (ויקרא כ"א א') לנפש לא יטמא כו' ועפר סוטה לטהר טומאות הגוף כמו שאז"ל (ברכות ל"א ע"ב) אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים. ובירושלמי (פ"ב ה"א) אמרו הטעם כדי להזכיר זכותו של אברהם אבינו ע"ה. ועל פי מה שכתבנו בכוונת רש"י ניחא נמי הא דיקשה מאי פליגי אמוראי לקמן בזה הא כבר איפליגי תנאי בזה בברייתא בגמרא (בעמ' ב') תנא קמא ורבי נתן אבל למה שכתבנו ניחא דאמוראי תרווייהו ס"ל כמתניתין דבעינן לכתחילה אפר מקלה ודו"ק:

26. ילקוט ישעיהו

והתנן רבי אומר וכו'. יש לדקדק, למה ליה לאתויי מהא דתנן רבי וכו' דהא בגופיה דקרא כתיב פורעניות דנחש בתחילה, והדר דאשה, והדר דאדם. וי"ל, משום דבקרא איכא למימר, אין מוקדם ומאוחר בתורה, ולכך הוצרך לאתויי מברייתא. (מהרש"א ברכות סא, א). וצ"ל, דזה נחשב לתרי עניינא, דהא בחד עניינא מאי דמוקדם מוקדם וכו' כדאמרין בפסחים (ו, ב), ודו"ק. ואפשר דמהאי טעמא כתיב (בראשית ג, טז): אל האשה אמר וגו', ולא כתיב ואל האשה, דלא יהא נחשב לחד עניינא. שפתי חכמים שם.

27. מהר"ץ חיות מסכת תענית דף טו עמוד ב

גמ' בקללה מתחילין מן הצד דבתחילה נתקלל נחש. נ"ב לפ"ז לא יכולתי להלום המקרא בראשית וא"ו אמחה את האדם אשר בראתי וגו' מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים והרי בקללה מיירי והתחיל אדם בתחלה ואולי הוא ע"פ שאח"ל לא זכה אומרים לו יתוש קדמך:

28. ילקוט ישעיהו

וְלִי נִרְאָה לֹמֵר, דלפי פי' השני שפי' רש"י בחומש (שם): ד"א הכל נברא בשביל אדם, וכיון שהוא כלה מה צורך באלו, לא קשה כלל משם, דהפסוק חשיב קודם אדם שהוא יענש ויאבד, וממילא ע"כ יאבדו כולם, דמה צורך יש בהם.

29. בן יהודע על תענית דף טו/ב

והתניא רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול. מקשים אמאי הוצרך תלמודא להביא דברי הברייתא, יקשה לו מן הפסוק עצמו, דתחלה נתקלל נחש ואחר כך חוה ואחר כך אדם. ונראה לי בס"ד דמן הכתוב ליכא קושיא, דיש לומר התם שאני משום דנחש היה המסית, והוא התחיל בעבירה, וחווה חטאה קודם אדם, לכן נתקללו בזה אחר זה, ולעולם ליתיה להאי כללא דבקללה מתחילין מן הקטן, אך תנא דברייתא דיליף האי כללא מהאי עניינא, שמע מינה דלית ליה חילוק זה שאמרנו. ועיין בברכות דף ס"א ע"א מה שתרצתי עוד בזה:

30. דף על הדף תענית דף טו עמוד ב

עפ"י דברי הגמ' כאן ביאר הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א בספר טעמא דקרא מש"כ במגילת אסתר: למגדול ועד קטן משתה וגו'. ובתורה כתיב: הכו בסנורים מקטן ועד גדול וכו' הקדים הקטן לגדול, ולפי"ד הגמ' כאן א"ש, דכאן לגדולה וכאן לקללה, ודפח"ח.

31. חידושי הריטב"א מסכת תענית דף טו עמוד ב

עוד נראה לומר ואפילו לגירסא הראשונה דלעולם כל שהתחילו להתענות שוב אין מפסיקין, אבל יש להם לב"ד לראות שלא יגזרו תעניות בזמן שיהא ראש חדש בכללם שהרי (ש)אם התחילו לגזור אין מפסיקין, ולשון המשנה מסייע לזה במקצת נוסחאות דגרסינן אין גוזרין תעניות בלשון רבים, ועכשיו רישא דמתני' אסיפא סמיך ומה טעם קאמר אין גוזרין תעניות שיהא בהם ראש חדש ולמה [לא] יגזרו אותו שני שלפני ר"ח, לפי שאם התחילו אין מפסיקין והרי הוא כאילו מסכימין לגזור בראש חדש, ולר' אחא אם באו לגזור תעניות בב' ובה' וב' אף על פי שיש בהם ר"ח גוזרין בשאר הימים ומפסיקים לר"ח ולא היא (ה)התחלה שלא יפסיקו עד ג' תעניות, ואף על פי כן אם ראש חדש הוא ב"ד גוזרין בג' הראשונות (שאינן) [שהן] ענין חלוק לעצמו ואין חוששין כיון שאינו בכלל התעניות, כנ"ל.

1. דף על הדף תענית דף טו עמוד א

במשנה: על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכו'.

ברמב"ם (הלכות תענית פ"ד ה"א) הוסיף, שנותנים אפר אף ע"ג ספר תורה. ומעיר הכסף משנה, שאינו יודע מה מקור הוספה זו, דבמשנה נזכר תיבת ותו לא. השפת אמת מיישב, שמקור הרמב"ם הוא הירושלמי שמביא הפסוק: יצא חתן - זה ארון, וכלה - זו ס"ת. ומשמע שמה שנעשה עם הארון עושים גם עם הספר תורה.

וכתב הגרי"ד סלוביצ'יק ז"ל מבוסטון (קובץ הפרדס שנה נ"ז ח"ו ד' ע' ז'): האישיות היהודית משולה לספר תורה וכו' גם בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים זאת, כי משמעות דברי הרמב"ם שמניחים אפר מקלה על גבי הספר תורה היא שאם כלל ישראל שרוי באבל, גם התורה מתאבלת כמו שנאמר ו"בכל צרתם לו (לא) צר" (ישעיה ס"ג ט') ע"כ.

קובץ אור ישראל טבת תשס"ז - טעם אמירת פרשת העקידה בתחילת קרבנות

...

בכל מעמד של אמירת הסליחות אנו אומרים את התפילה "מי שענה". ואנו מתחילים "מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו." וצריך עיון בהבנת תפילה זו. האם כוונת התפילה לומר שאברהם אבינו התפלל שלא יביא יצחק כקרבן - היתכן!¹ ואם אין זו הכוונה, על מה היה מתפלל אברהם אבינו?

ועיין במהרש"א (לתענית טו.) שדן בקושיא זו מכללא והסביר "לא שנענה במה שלא נשחט יצחק אלא על שבקש ממנו ית' אלוקים יראה לו השה לעולה." שאברהם אבינו התפלל בשביל האפשרות להביא קרבן אחר (האיל) תמורת יצחק. ומזכירים בסליחות תפילה זו ומה שהקב"ה נענה אותה.

אולם עדיין צריכים לברר שתי שאלות:

(1) למה התפלל אברהם אבינו בשביל זה? אם הקב"ה אמר לו די, ולא היה צריך להקריב את יצחק, מדוע התפלל בשביל ההזדמנות להקריב איל תמורת יצחק? אם כבר עבר הנסיון, איזה תועלת יש בהקרבת האיל?²

(2) אף שהמהרש"א תירץ כונת תפילת אברהם אבינו, אין זה מספיק להסביר המי שענה שאנו אומרים לגבי יצחק, "מי שענה ליצחק בנו כשנעקב על גבי המזבח הוא יעננו," דגם על זה יש להקשות, על מה היה מתפלל יצחק.³

אולם עיין בירושלמי (תענית י:):

מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם ביום הזה בא"י גואל ישראל... רבי ביבי אבא בשם ר' יוחנן אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר והעלהו שם לעולה ח"ו לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך כן יהי רצון מלפניך ה' אלקי שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני נכנסים לידי צרה ואין

¹ אולם עיין ילקוט שמעוני (פ' וירא כב רמז ט') "וישם אותו על המזבח עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים והיו דמעות מנשרות ונפלות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות א"ל בני הואיל והתחלת על רביעית דמך יוצרך יזמין לך קרבן אחר תחתיד. באותה שעה פער פיו בבכייה וגעה געיה גדולה והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. באותה שעה הן אראלם צעקו חוצה וגו' עמדו מלאכי השרת שורות שורות ברקיע ואומרים זה לזה ראו יחיד שוחט ויחיד נשחט אמרו מי יאמר לפניך על הים זה קלי ואנוהו. שבועת כה יהיה זרעך מה תעשה לה מיד אל תשלח ירך אל הנער." ועיין בסליחות לצום גדליה "אז בהר מר דץ יונת אלם. בקחתו איתן עולה שלם... יעד עצים ולשפת ערך. כמה ותמה יחיד ורך. להג איה השה הנערך. להקדישו במקדש קדש: מרום יראה לו השה והוא ישיב. נפש אם עקרת שמחה להשיב. סוקר ספונות בני שועך יקשיב. ישלח עורך מקדש." ומאלו שני המקורות רואים שיצחק התפלל בעד נפשו. אולם אברהם עמד אותו וחיזק ידיו.

² ועיין באריכות בספר פחד יצחק חלק ר"ה מאמר כא.

³ ודע שלגבי אברהם אבינו אנו אומרים שהתפלל תפילתו על הר המוריה - כל שאפשר להסביר שזה היה לאחר שה' אמר לו לא לשחוט את יצחק. אבל ביצחק אנו אומרים שה' ענה לתפילתו "כשנעקד" על המזבח, והמשמעות הפשוטה היא שזה לפני שה' אמר לאברהם שלא לשחוט את יצחק. ואף שבאמת לא היה להמהרש"א לתרץ קושיא זו (כי הוא רק מפרש את הגמ' שהביאה "מי שענה לגבי אברהם אבינו"), מ"מ כנראה שהתירוץ שלו אינו מסביר כוונת המי שענה של יצחק.

להם מי ילמד עליהם סניגוריא אתה תהא מלמד עליהם סניגוריא ה' יראה את נזכר להם עקידתו של יצחק אביהם ומתמלא עליהם סניגוריא.

לפי הירושלמי, אברהם אבינו התפלל שבזכות העקידה ה' ילמד סניגוריא על בני' ויושיעם מצרה, וה' 'ענה' כל' הסכים אתו.⁴ ועיין דברי סדור בית יעקב, שאמירת פ' העקידה "מבטל מיתה מבני אדם ומגין מכל חולאים רעים ומכפר עון." [ואם נאמר שפ' העקידה קשורה לקרבנות, נמצא שלפי הגמ' בתענית (כז): שאמירת פרשת הקרבנות הרי היא כהקרבנות, גם אנו מבינים שאמירת פ' העקידה פועל הזכרת הזכות של העקידה.]

ומצאתי בבראשית רבתי (פרשת וירא כב) שגם יצחק התפלל עם אברהם שזכות העקידה יעמוד לזרעו. וכתוב שם:

ה' יראה (בראשית כב, יד), א"ר שמלאי נתעטף אברהם בתפילה ויצחק בנו, אמר יצחק גלוי הוא לפניך שלא שור העליתי לפניך אלא עצמי ובשרי, אף כשיבואו בני לידי צרות וצוקות שיש להם כמה קטיגוריים, תזכור להם עקדתי ויראה לפניך כאלו עפרי צבור ע"ג המזבח, הוי בהר ה' יראה, עקדתי שנעשית כבר ה' יראה לפניך לדורות.⁵

ולפי מדרש זה מובן הטעם למה אנו מזכירים גם "מי שענה ליצחק וכו'". הטעם הוא משום שגם אברהם וגם יצחק התפללו בעד בנם שיעמוד זכות העקידה לדורות.

...

עיין בספר אור גדליהו (בראשית עמוד כח) שכתב:

וכמו שמבואר ברמב"ן ר"פ ויקרא (א' ט') שענין הקרבנות הוא "שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלקיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו", והוא בכוחו של אברהם אבינו שהקריב האיל תחת יצחק,

⁴ ועיין מדרש תנחומא (וירא כג):

מיד ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית שלא רצה לקבל מן הראשון באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים אדם מנסה לחברו שאינו יודע מה בלבו אבל אתה שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות אתה צריך לעשות בי כן א"ל כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל ויאמר בי נשבעתי נאם ה' א"ל אתה נשבעת ואני נשבעתי שלא ארד מן המזבח עד שאומר כל מה שאני צריך א"ל אמור לא כך אמרת לי ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם כה יהיה זרעך א"ל הן א"ל ממי א"ל מיצחק א"ל כשם שהיה בלבי מה להשיבך ולומר לך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע עכשיו אתה אומר לי העלהו שם לעולה וכבשתי את יצרי ולא השבתיך כך כשיהיו בניו של יצחק חוטאין ונכסין לצרה תהא נזכר להן עקדתו של יצחק ותחשב לפניך כאלו אפרו צבור על גבי המזבח ותסלח להן ותפדם מצרתן א"ל הקב"ה אתה אמרת את שלך ואומר אני את שלי עתידין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בר"ה אלא אם מבקשין שאחפש להן זכות ואזכור להן עקידת יצחק יהיו תוקעין לפני בשופר של זה א"ל ומה הוא השופר א"ל חזור לאחורייך מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאהז בסבך בקרניו זה אחד מעשרה דברים שנבראו בין השמשות נאחו בסבך בקרניו א"ל הקב"ה יהיו תוקעין לפני בקרן איל ואושיעם ואפדם מעונותיהם והוא שדוד משבח וקרן ישעי משגבי ומנוסתי (תהלים יח) ואשבור עול גליות מעליהן ואנחם אותם בתוך ציון שנאמר כי נחם ה' וגו' אמן:

⁵ ועוד עיין במדרש איכה רבתי פסקה כד: "מיד פתח אברהם לפני הקב"ה ואמר רבש"ע למאה שנה נתת לי בן וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלשים ושבע שנים אמרת לי העלהו עולה לפני ונעשיתי עליו כאכורי ולא ריחמתי עליו אלא אני בעצמי כפתתי אותו ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני פתח יצחק ואמר רבש"ע כשאמר לי אבא (בראשית כ"ב) אלקים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני." ומובא משם שגם באמת יצחק התפלל כמו אברהם אבינו שזכות העקידה יעמוד לבניו. [אולם עדיין אנו צריכים לעמוד על הלשון "כשנעקד" בתפילת 'מי שענה'. ועוד עיין לשון ההקדמה לפרשת העקידה בסדור: "אלקינו ואלקי אבותינו, זכרנו בזכרון טוב לפניך, ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם, וזכר לנו ה' אלקינו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך, את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה, ואת העקדה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח, ככתוב בתורתך." ומשמע שהברית היה בדוקא לאברהם ולא ליצחק. ואולי מטעם שרק אברהם התפלל בעד בניו.]

ופעל שיהי' ביכולת כלל ישראל להקריב קרבן ולהתכפר ושיהי' הקרבן תמורת גופם כאשר הי' האיל תמורת יצחק, והאבות נותנים הכח לכל הדורות כדי שיוכלו לעבוד השי"ת, וכל הכח שיש לנו להקריב קרבנות ושהקרבנות יהי' נחשב כאילו שפך דמו להשי"ת הוא בכח העקידה, וכלשון חז"ל (ב"ר פ' מ') אמר לו הקב"ה לא"א צא וכבוש הדרך לפני, שמעשה אבות הם סימן לבנים, ולא כסימן בעלמא, אלא נותנים הכח עבור כל הדורות, וכמו שדרשו חז"ל המאכלת (עי' ילקוט ק"א) - שבנ"י אוכלין מתן שכרה.

הרב גדליה שור מסביר על דרך הרמב"ן בהקדמתו לס' שמות, שמעשי אברהם אבינו נתן לנו היכולת להביא קרבנות ובלי מעשה העקידה לא היה המוסג שאדם יכול להביא בהמה תמורתו. זאת אומרת, שהעקידה היא היא ההיכי תימצא של הבאת הקרבנות. לולא העקידה, לא היה לנו אפשרות להתכפר על עוונותינו על ידי הקרבת קרבן בלבד.

ומפני שאברהם אבינו היה מוכן להביא את יצחק בנו כקרבן, והתפלל בשביל האפשרות להביא איל תמורתו, ה' ענה לו ונתן לו איל. ואברהם אבינו התפלל שהקרבן האיל יהא נחשב כאילו הוא הקריב את יצחק ממש. ובזכות זה, אנו יכולים להביא קרבנות לכפרת עוונותינו והוא תמורת הקרבן נפשינו.

כל סיבת הקרבת הקרבנות היא לכפר עלינו, והאפשרות הזאת רק אפשרי בגלל מעשי אברהם אבינו כשהביא יצחק לעקידה והאיל תמורתו. וזה מעשה אבות סימן לבנים!!

ומכיון שהעקידה היא היא ההיכי תימצא להבאת קרבנות, לכן בודאי נכון (ולכן תקנו) לומר פרשת העקידה לפני, וכהקדמה, לאמירת פ' הקרבנות.

ועכשיו אנו גם מבינים מדוע אברהם אבינו בדוקא התפלל בשביל ההזדמנות להביא איל תמורת יצחק (כפי שהסביר המהרש"א), ומדוע אברהם אבינו התפלל שהפועל יוצא מן הקרבנות ישאר אפילו כשאינן בה"מ קיים ע"י אמירת פ' הקרבנות (או ע"י לימודם, עיין מנחות קי) בדרך ונשלמה פרים שפתינו. אברהם אבינו בהבאת יצחק לעקידה ובהקרבן האיל, גרם את האפשרות בעד בניו להביא קרבנות, הן בפועל הן באמירת פ' הקרבנות, כדי שנזכה לכפרה...